

МІСЦЕ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ СЕРЕД ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ

В історії України правова система формувалася в періоди становлення державності – Київської Русі, гетьманщини ХVII – ХVIII століть, УНР, ЗУНР, Гетьманату П. Скоропадського початку ХХ ст., своєрідно – в УРСР. Стабільності в її розвитку не було, оскільки була відсутня незалежна державність в Україні. Розвиток української правової системи в ІХ – на початку ХІХ століть, сприйняття нею візантійської культури, духу північноримського права, а також вплив Литовських статутів, Магдебурзького права та ін. (про що свідчать, наприклад, Кодекс 1743 р. – «Права, за якими судяться малоросійський народ»), дозволяють дігти висновок про її корені у романно-германському типі правової системи [2, с. 537].

Більш ніж 70 років історії радянської України дали підставу віднести її правову систему, як і правові системи республік СРСР, до соціалістичного типу. Система права радянської України сприйняла романно-германську концепцію, в основі якої є правова норма і закон вважався основним джерелом права. Щодо звичаю, то звичай і судові практики відводилися допоміжна роль, а правова доктрина не визнавалася джерелом права.

Проте галузі, підгалузі і інститути і поняття права розглядалися з позицій домінування публічного права і класового інтересу. Відкидалася ідея про те, що радянська держава не визнає нічого приватного і публічне. Існувала соціалістична ідея про те, що радянська держава не визнає нічого приватного та забороняє приватна підприємницька діяльність, валютні операції, комерційне посередництво та ін. Суворо регламентувалися цивільні договори. Повноваження суб'єктів господарської діяльності обмежувалися плановим веденням економіки, усуспільненням власності, націоналізацією підприємств, банків та ін.

У зв'язку з пануванням марксистсько-ленінської ідеології і партійного (КПРС) диктату кримінальне і публічне право передбачало жорсткі санкції за антирадянську агітацію і пропаганду. Відбулася ідеологізація судового провадження, сформувалася обвинувальний ухвал при розгляді справ у суді. Затвердився карально-заклювальний режим, який діяв для громадян відповідно до принципу дозволено лише те, що не заборонено законом; переважало використання імперативних норм права.

Після проголошення незалежності правова система України формується на нових засадах як самостійна (в минулому вона складала частину єдиної правової системи СРСР). Вона звільняється від псевдосоціалістичної (радянської) сутності, яка пригдушила її континентально-європейській корені і забарвила їх у класово-ідеологічні тони.

Нині можна говорити про створення фундаменту незалежної правової системи України, значною мірою очищеної від партійно-догматичних наслідків попереднього періоду. Проте правова система України перебуває у стадії перехідного періоду і зберігає деякі риси соціалістичної системи, із якої вона вийшла [2, с. 542].

Водночас за період незалежності України закладено правовий фундамент, що дозволяє стверджувати, що вона входить до романно-германського типу правової системи на правах особливого європейського різновиду. Відзначимо, що правові системи, крім спільних ознак, які їх об'єднують в один тип, мають певні відмінності. Вони і утворюють їх своєрідність і неповторність.

У юридичній літературі, зокрема, порівняльно-правовій, формується не тільки цілісне бачення правової системи, але і диференційований підхід стосовно правових систем світу. Беручи до уваги, що «права карта світу» не є однозначною, а складається з окремих національних та міжнародних правових систем, між якими відбуваються складні інтеграційні, багатифункційні процеси, вчені намагаються їх класифікувати за різноманітними критеріями [2, с. 538].

Проблема класифікації правових систем є однією з важливих проблем як теорії права, так і порівняльного правознавства. Для класифікації використовуються різні критерії (фактори): етнічні,

історичні, расові, географічні, юридичні тощо, яких на сьогодні нараховується кілька десятків. Зокрема до таких критеріїв у порівняльно-правовій літературі у свій час відносили: особливості історичного формування правових систем (Е. Глассон); загальну структуру та відмінні ознаки (А. Еммен); ступінь подібності до іншого права або походження від нього (А. Арміджон, Б. Нольде, М. Вольф); великі культурні сфери (А. Шнтігер); расову ознаку (Г. Соєр-Холл); роль різноманітних джерел права (А. Леві-Ульман); внутрішньосистемні ознаки (П. Род'єр); ідеологію та юридичну техніку (р. Давід); «правовий стиль» (К. Цвайгерт) та інші.

Формування сучасної правової системи України у відповідності з міжнародними, зокрема європейськими правовими стандартами, є процесом складним та багатофункціональним, а тому потребує як глибокого наукового аналізу правової дійсності, так і виявлення основних тенденцій її розвитку.

Протолошучи державний суверенітет України, Верховна Рада Української РСР виражала прагнення народу України створити демократичне суспільство, побудувати правову державу. Ці положення знайшли своє відображення у Конституції України, зокрема, у ст. 1 Україна проголошує: «суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою».

Прийняття Конституції України стало реалізацією положень Постанови Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» та Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленого 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням, які задекларували появу нової держави – України. День проголошення незалежності України формально можна вважати початком формування її сучасної національної правової системи [1, с. 3-4].

Система права України нині перебуває на стадії еволюційної трансформації: відбувається відоконання існуючих та формування нових галузей та інститутів права. Так, відідавна виникли інститути кредитних спілок, земельного сервіту, самоорганізації населення, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, грантування банківських вкладів фізичних осіб, біржове, інвестиційне та інше право. Система права характеризується зменшенням рівня його формалізації, що проявляється у розширенні сфери приватноправового регулювання, використання загальнодозвільного принципу правового регулювання.

Важливою ознакою демократичності Української держави є впровадження в її практику принципу верховенства закону, конкретним проявом якого є факт упорядкування системи нормативно-правових актів України згідно такої властивості, як наявність чіткої юридичної сили серед нормативно-правових актів. Забезпеченню дії цього принципу сприяє чітке визначення об'єкта правового регулювання. Закон, крім цього, повинен містити нормативні моделі майбутніх правових відносин, часто випереджаючи при цьому існуючий рівень розвитку суспільних відносин. Це, звичайно, не завжди сприяє його ефективності, дієвості в силу об'єктивного відставання правової свідомості суб'єктів, їх консерватизму чи інертності мислення [1, с. 3-5].

Сьогодні основними джерелами права в Україні є нормативно-правові акти, в ієрархії яких панують закони, найвищу юридичну силу серед яких має Конституція. Положення її конкретизуються через галузеве законодавство, хоча норми Конституції є нормами прямої дії (ст. 8 Конституції України).

Сучасна правова система України почала своє формування саме з прийняття Декларації про державний суверенітет та Акта проголошення незалежності України. Деякі автори пропонують поділити процес формування правової системи України на два етапи: попередній – до прийняття Конституції (1990-1996) і сучасний – після 28 червня 1996 р. Формування правової системи України за романно-германського моделю безпосередньо пов'язано і зі становленням у нашій країні органів конституційного правосуддя. Спроби встановлення цього інституту відносяться ще до початку 1990-х років, але через ряд обставин Конституційний Суд України фактично був створений і почав діяти лише після прийняття Конституції України (ст. ст. 124, 147-153) та Закону України «Про Конституційний Суд України» (1996).

В Україні сьогодні існує стабільна практика функціонування органу конституційного правосуддя, який сприяє оптимізації процесу розбудови правової демократичної держави та національної правової системи, що відповідає ознакам романно-германського правового типу та основним сучасним принципам європейського права.

Виходячи із вище наведеного, можна зробити висновок, що інтеграція України з Європою сьогодні є не тільки можливим, але і найбільш бажаним варіантом вирішення цілої низки проблем, в тому числі і реформування правової системи, адаптуючи її до європейських норм. Україна була і

залишається частиною Європи і європейської культурної традиції, а тому інтеграційні процеси з європейськими структурами є об'єктивно історично обумовлені як її національним та культурним народом України своєї європейської ідентичності, зростаючого усвідомлення народом об'єктивним процесом, який можна уповільнити, але не припинити. Інтеграція України з Європою помітно впливає на всю геополітичну структуру світу, що визнають провідні західні фахівці. Так, колишній Генеральний секретар НАТО Х. Солана в своїй доповіді в Королівському інституті міжнародних відносин (Лондон) відзначає: «Україна посідає визначальне місце в Європі. Незалежна, стабільна і демократична Україна стратегічно важлива для розвитку Європи як цілого». Тому, саме процес реформування в українському суспільстві правової системи є загальнодержавним завданням, де всі елементи правової системи, мають змінити свою сутність і зміст до європейського рівня та міжнародних стандартів.

Література:

1. Белкин Д. Конституция Украины – закон прямой дії // Право України. – 1997. – №1. – 3-4 с.
2. Рабинович П.М. Право сучасної України тенденції та суперечності розвитку // Правова система України. Питання теорії та практики. – К., 1993. – 537 с.
3. Харитонов О.І., Харитонов С.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. – Х.: «Одиссей» – 2002. р. – 592 с.

Коч О. В., студент
*Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова
м. Одеса, Україна*

ПРАВОСВІДОМІСТЬ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ

Ефективність функціонування правової системи держави залежить від сприйняття системи суспільством в цілому, та кожним громадянином окремо, тобто правосвідомості. Актуальність даної теми обумовлена тим, що у контексті глобального реформування законодавства в Україні, зокрема, перегляду процесуальних законів, важливим є збереження балансу між впровадженням міжнародних стандартів та їх відповідністю правосвідомості громадян, що є гарантею реалізації нових законів.

Дана тема розглянута у роботах таких науковців та юристів-практиків як: Богачова Л. Л., Волленко Н. Н., Дмитрієнко Ю. М., Мухліна В. В., Панчука І. О., Скачун О. Ф., Ткаченко В. Д., Цвік М. В., Чефранова В. А.

Термін «правосвідомість» законодавчо не закріплено, з огляду на те, що це одіозне, відносне поняття і, виходячи з різних предметів дослідження, воно може трактуватися по-різному.

Так, «правосвідомість» можна розглядати як категорію теорії держави і права та криміналістики, що означає сферу суспільної, групової та індивідуальної свідомості, яка відображає юридично-значимі явища і обумовлена юридично-значимими цінностями, уявленням про належний правопорядок. Правосвідомість визначається соціально-економічними умовами життя суспільства. Його культурно-правовими традиціями [1].

За визначенням О. Ф. Скачун, правосвідомість – це система почуттів і мислених образів комунікативно-вольової спрямованості, через які відбувається безпосереднє і опосередковане сприйняття правової реальності – ставлення до чинного, минулого і бажаного права, до діяльності, пов'язаної з правом, до правових явищ та поведінки людей у сфері права. Правосвідомість є суб'єктивною формою реалізації функцій права [2].

В роботах Ю. М. Дмитрієнко правосвідомість розглядається як основа процесуального права та ототожнюється з нормами процесуального права [3].